

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ Хоҷаев Қурбон Тоирович ба диссертатсияи доктории Қаландарбекова Бунавша Худоёрбековна дар мавзуи “**Назарияи бозихои миллӣ дар доираи концепсияи дарси тарбияи ҷисмонӣ барои хонандагони синфҳои болоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ**” барои дарёфти дараҷаи доктори илҳои педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот

1. Моҳият ва муҳиммияти мавзӯ. Дар фанни педагогика анвоҳи мухталифи тарбияи ҷисм: бозӣ, варзиш, машқу тамрин ва амсоли он як рукни асосӣ маҳсуб мешавад. Ҳар як намуди он тарзи иҷро ва хусусиятҳои хоси худро дорад. Ҳанӯз дар давраи бостон ҷомеа моҳияти тарбияи ҷисмро дар ашқоли мухталиф кашф карда буданд. Агар мо ба мероси фарҳангии давраҳои қадим назар афканем, мушоҳида менамоем, ки афроди боҳирад баъзе намудҳои варзишро (масалан, ҷавгонбозӣ) дар сангҳо ҳаққонӣ кардаанд, ки ояндагон бидонанд, ки онҳо ҳангоми фориғият ба ҷӣ кор шугл доштаанд. Бахусус, намудҳои мухталифи бозӣ дар синни наврасӣ басо судманд аст. Аз ин лиҳоз, мавзуи интихобнамудаи диссертант басо ҷолиб ва тақозои давраи муосир буда, ба ҷомеа нафърасон ва баҳри солимии он муфид аст.

2. Дараҷаи таҳқиқи мавзӯ. Диссертант андар боби пажӯҳиши мавзӯ ручӯ ба сайри таърихии падидаи омадани варзиш ва анвоҳи он карда, рисолаҳо, монографияҳо ва дастурҳои марбут ба мавзӯро мавриди таҳлил ва таҳмил қарор медиҳад. Муаллиф дар боби бозихои миллӣ асарҳои Ш. Сафаровро басо созгор ва муҳим мешуморад. Дар соҳаи варзиш моҳияти пажӯҳишҳои мутахассисони олами тарбияи бадан: Анвар Абдурасулов, Бобочон Мамарасулов, Илҳом Бабаев, Мавлонназаров назаррас зикр гардидааст. Дар радифи таҳлили ин пажӯҳишҳо диссертант интиқод низ мегирад, ки ин рисолаҳо бештар ба комилсинҳо мутааллиқ буда, ба наврасон созгор нест. Хуллас, дараҷаи таҳқиқи мавзӯ қаноатбахш пазируфта шуд.

3. Навгониҳои илмӣ таҳқиқот. Диссертант баҳри тарбияи тарзи ҳаёти солими ҷомеа зинаи синфҳои болоии макотиби таҳсилоти ҳамагониро мавриди пажӯҳиш қарор дода, онро яке аз самтҳои нави таҳлили дидактикӣ арзёбӣ менамояд. Ў вобаста ба ҳамин самти тарбия наvgониҳои зеринро пешниҳод менамояд:

- бори нахуст дар диссертатсия хусусияти ташаккули тарбияи ҷисмии насли наврас бо назардошти истифодаи бозихои миллӣ ҳамчун назарияи фаъолияти мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ асоснок карда мешавад;
- дар диссертатсия бори аввал категорияҳои тарзи ҳаёти солим, варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ҳамчун равандҳои ташкили иштироки васеи насли наврас дар фаъолияти таълимӣ ва тарбиявӣ дар сатҳи синфҳои болоӣ таҳлил карда мешавад;
- дар диссертатсия сохтори қори тарбияи ҷисмонӣ дар ҳамгироӣ бо тарзи ҳаёти солим таъкид гардида, қисмҳои таркибии он ҳамчун фарҳанги шаҳрвандӣ баррасӣ шудаанд;
- бори нахуст назарияи нави ҳамгироии тарбияи анъанавӣ ва миллӣ бо тарбияи замонавӣ дар бахши дидактика шомил мешавад, ки он наврасони синфҳои болоиро фаро мегирад;
- дар пажӯҳиш кӯшишҳо дар самти рабт додани дидактика ва раванди иҷтимоишавӣ ба роҳ монда мешавад, ки он назарияи байнифаннӣ мавриди истифода пешбарӣ мекунад;
- дар рисолаи тадқиқотӣ бори нахуст ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии бозихои миллӣ аз ниҳоди дидактика таҳия гардидааст.

4. Нуқтаҳои муҳимме, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд:

1. Дар илми педагогикаи миллии тарбия сайри таърихӣ арқони бозихои миллӣ аз диди нав ва падидаи навин мавриди пажӯҳиш қарор ёфта, усулу равишҳои тозаро касб кардааст.
2. Дар институти пажӯҳиши бозихои миллӣ боист ашқоли мухталифи онро ба инобат гирифт, зеро шаклу намуд, ҳосият, усул ва роҳу услубҳои рангини бозӣ табиатан яқсон ва ҳамранг набуда, пеш аз ҳама тасниф ва табақабандии бозихоро тақозо дорад.
3. Роҳандозӣ намудани бозихои миллии тарбия дар раванди таълими тарбияи ҷисмонӣ, баҳусус, дар зинаҳои болоии макотиби ҳамагонӣ дар шароити ҷаҳонишавии фарҳангҳо боист маҳбубияти хос пайдо намояд. Дар чунин вазъият бояд таъмини ҳамаҷаҳонаи назарӣ, интеллектуалӣ, моддӣ ва анғезавии бозихои ғайримиллӣ низ ба инобат гирифта шавад.
4. Пажӯҳиш собит намуд, ки дар самти роҳандозии бозихои миллӣ интихоби усулҳои мухталифи тарбияи бадан басо муҳим ва судманд мебошад. Зеро ба

устоди ин фан зарур аст, ки роҳу равиши таълимо бо талаботи ҷисмонии хусусиятҳои фардӣ доштаи шогирдон интиҳоб намояд.

5. Тақсимбандии вазифаҳои тарбия зимни бозиҳои миллӣ бояд дар байни устод ва волидайн муштарак сурат бигирад. Зеро маҳз аз дараҷаи тарбия ояндаи ҷомеа ва ашхоси алоҳида вобастагӣ дорад.

6. Яке аз рукнҳои асоси тарзи ҳаёти солими ҷомеа шавку завқ ва майлу рағбати шогирдонро ба бозиҳои мухталифи миллӣ, эҳё намудани варзишҳои аз гузшта меросмонда мебошад. Барои амалӣ гардидани чунин мақсад, пеш аз ҳама дар муассисаҳои таълимӣ фароҳам овардани шароити мусоид: майдончаҳои тӯббозӣ, чавгонбозӣ, куштин, бандкашӣ ва амсоли онро фароҳам овардан зарур аст.

7. Роҳандозӣ намудани методологияи тарзи ташкили бозиҳои миллӣ моҳияти бузурги худшиносӣ, меҳанпарастӣ, маънавӣ ва фарҳангӣ дорад, ки ҷавонони солим, ҷусту ҷолок, зирак ва оқилро ба ҷомеа омода намояд.

8. Ба қор гирифтани усулҳои анъанавии тарбиявӣ дар педагогикаи миллии тоҷик басо судманд буда, шакл ва намудҳои тарбияи насли наврасро аз нигоҳи ниёгон низ роҳандозӣ намуд, зеро ин усулҳо бо анъана, расму оин, ки аз таҷрибаи рӯзгори пешиниён мерос аст, сиришта гардидааст.

9. Метод ва усулҳои таълим ва тадриси бозиҳои миллӣ дар масири таҷрибаи ғановатмандии илми педагогика фароҳам омада, тадқиқи он дар амал аз шароити мушаххас ва табиати дарс, интиҳоби шогирдон марбут аст.

10. Раванди амалӣ гардидани бозиҳои миллӣ дар ашқоли образ, меъёрҳои ахлоқӣ, категорияҳои ҷасорату мардонагӣ ва ҷусту ҷолокӣ дар ҳислатҳои мусбӣ арзёбӣ мегардад. Ба ифодаи дигар, бозӣ аз ҷиҳати мазмуни худ кадом вазифа, манфиат ва судмандии ҷомеаро иҷро менамояд.

5. Мухтавои асосии диссертатсия. Диссертатсия бидуни муқаддима ва таркибу ҷузъу томи он аз панҷ боб, 14 зерфасл, ҳулоса, феҳрасти адабиёт ва замимаҳо иборат аст. Дар маҷмӯъ маводи диссертатсия 343 саҳифа пешниҳод гардидааст.

Дар муқаддима муҳимияти мавзӯ бо асноду далоил ва бурҳон асоснок гардида, робитаи пажӯҳиш бо барномаҳо, сатҳи таҳқиқ, андешаҳо, мақсад ва вазифаҳо, объект, предмети таҳқиқот ва марҳалаҳои он, асосҳои назарӣ ва ҷанбаҳои амалӣ, методология ва консепсияи таълим, наwgониҳо ва нукоти муҳими ба ҳимоя пешниҳодшаванда, саҳми диссертант дар қор ҳидоят гардидааст.

Боби якуми диссертатсия - назария ва таснифи бозиҳои миллӣ дар доираи концепсияи машғулиятҳои варзишӣ дар зинаи синфҳои болоии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти макотиби олии мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст. Дар зерфаслҳои ин боб оиди таърихи варзиш, маҳорати касбӣ ва тавсияҳои пешиниён, тадриҷан такмилёбӣ ва бо роҳи усулҳои навин ғанӣ гардидани бозиҳои миллии мардумӣ суҳан рафтааст.

Боби дуюми рисола зери унвони “Таҳлили методи ҳамкории мактаб, ҷомеа ва оила дар самти усулсозии дарси тарбияи ҷисмонӣ ва ҳавасмандгардонии хонандагони синфҳои болоӣ дар соҳаи варзиш ва бозиҳои миллӣ” бахшида шудааст. Ин қисмати рисола аз се зербоб таркиб ёфтааст. Дар ин қисмат мавзӯҳои зерин матраҳ гардидааст:

- методика, шакл ва амалисозии дарси тарбияи ҷисмонӣ дар асоси бозиҳои миллӣ;
- таъмини фаъолияти муштаракӣ мактаб ва оила дар тарбияи тарзи ҳаёти солими хонандагон тавассути бозиҳои серҳаракати миллӣ дар заминаи анъанаҳои педагогикаи халқӣ;

Боби сеюми диссертатсия масоили зеринро фаро мегирад:

- тарбияи тарзи ҳаёти солим ва раванди иҷтимоишавии хонандагони синфҳои болоӣ дар самти варзиш ва дарси тарбияи ҷисмонӣ;
- варзиш ва бозиҳои миллӣ – омили асосии тарбияи тарзи ҳаёти солими хонандагон ва моҳияти тарбиявии бозиҳои миллӣ барои ҳисси худшиносии миллӣ ва ватандӯстии хонандагони синфҳои болоӣ;
- ҷанбаҳои эмпирикӣ ва равонии дарси тарбияи ҷисмонӣ бо истифода аз ҷанбаҳои асосиатсионии риояи қоида ва омилҳои ахлоқӣ ва иҷтимоӣ;
- амалисозӣ дар асоси педагогикаи халқӣ дар амалияи педагогӣ тавассути бозиҳои миллӣ.

Боби чорум зери унвони “Рушди равонӣ, ангеҷаҳо ва ҳавасмандсозии хонандагон тавассути бозиҳои миллӣ ба варзиш” номгузорӣ гардида, дар он масоили зерин матраҳ гардидааст:

- нақши бозиҳои миллӣ дар рушди равонӣ ва физиологияи хонандагони синфҳои болоӣ;
- ангеҷаҳои варзишгарони наврас ва барномаи дарсии тарбияи ҷисмонӣ;

- ҷанбаҳои ҳавасмандкунии хонандагони синфҳои болоӣ ба дарси тарбияи ҷисмонӣ дар асоси бозӣҳои миллӣ.

Дар боби панҷум масоили зайл матраҳ гардидаанд:

- мусоидат ба рушди ҷисмонӣ, таҳкими малакаҳои мавқеи дуруст ва муқовимат ба шароити номусоиди муҳити зист, ташаккули тамоюли арзишманд ба тарзи ҳаёти солим ва риояи гигиенаи шахсӣ;
- таълими асосҳои ҳаракати ҷисмонӣ;
- рушди маҳорат ва қобилияти суръат, қувва ва ирода;
- ташаккули асосҳои дониш дар бораи гигиенаи шахсӣ ва равнақи саломатӣ дар асоси таъсири машқҳои ҷисмонӣ ба танзими бадан;
- ташаккули сифатҳои иродаи қавӣ ва ахлоқӣ, ташаккули ақидаҳо дар бораи тарбияи ҷисмонии шахс ва усулҳои худидоракунии ва худтанзимкунии;
- амиқтар фаҳмидани намудҳои асосии варзиш, иштирок дар мусобикаҳо, риояи қоидаҳои беҳатарӣ ҳангоми тадрис;
- доштани қобилият дар самти расонидани ёрии аввалини тиббӣ ҳангоми ҷароҳати бадан;
- ташаккул додани одати машқҳои мустақили ҷисмонӣ ва варзиши интихобшуда дар вақти фароғатӣ;
- ташаккули малакаҳои ташкилотчигӣ оид ба гузаронидани дарсҳо ба ҳайси сардори даста, капитани даста, довар ва амсоли он;
- ташаккули баҳодихии муносиби қобилиятҳои ҷисмонии худ.

6. Натиҷа ва хулосаҳои асосие, ки диссертант барои ҳимоя пешниҳод менамояд:

1. Дар диссертатсия роҳи равиш ва усулҳои тарғиби варзиш дар байни ҷавонон бо назардошти Консепсияи тарбия тавсия гардидааст.
2. Назарияи илмӣ ва археистӣ оиди тарбияи ҷисмонӣ дар ҳамбастӣ бо назарияи муосир таҳлил шуда, роҳҳои воридотии бозӣҳои миллӣ бо консепсияи дидактикӣ нишон дода шудааст.
3. Хусусияти асосии бозӣҳои миллӣ, ки зимни дарс мавриди истифода қарор мегиранд, бояд мутобиқ ва мувофиқи ҷисми варзишгар бошад, то ки дар сатҳи волои эҳсосотӣ анҷом пазирад. Мутахассиси соҳаи варзиш зимн дарс

ва бахшҳои варзишӣ мунтазам бозиҳои миллии тоҷикиро истифода намояд. Бозиҳои милли бояд як рӯкни асосии машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ бошад. Ин тадбир имкон медиҳад, ки фаъолияти ҳаракати шогирдон, ташаккули сифатҳои ахлоқӣ, ирода, характер ва дигар сифатҳои фардии онон таъвият дода шавад. Дигар ин ки машғулиятҳои шавқовари бозиҳои милли эҳтиёҷоти ҳаракатҳои мунтазамро ба миён оварда, фарҳанги ахлоқиро ташаккул медиҳад.

4. Мавриди истифода қарор додани бозиҳои милли дар раванди таълим имконият фароҳам меоварад, ки бисёр масоили тарбиявӣ ҳал гардида, мустақилият, азму ирода, фаъолият ва иттиҳоду иттифоқи шогирдон кавӣ гардад. Иҷрои ин амал аз омӯзгор маҳорати волои педагогиро тақозо дорад.

5. Дар раванди машғулиятҳои бозиҳои милли бар ҳадафи тарбияи тарзи ҳаёти солим бояд фаъолияти мактаб ва оила таъвият дода шавад. Зеро тарбияи умумии ҷисмонии шогирдон на танҳо машқҳои тайёри, балки бозиҳои мухталифи беруниро низ тақозо менамояд.

6. Раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва ҷорабиниҳои фарогатӣ ба ташаккули на танҳо тарбияи ҷисм, балки ба рушди сифатҳои ахлоқӣ, иҷтимоӣ ва шахсии шогирдон мусоидат менамояд. Дар чунин мавридҳо бояд шароити мусоид: толори муҷаҳҳаз, либосҳои варзишӣ, асбоб ва олои варзишӣ дигар таҷҳизот фарҳам оварда шавад, ки барои самаранокии машғулиятҳо басо кӯмак хоҳад кард.

7. Паҷуҳиш собит намудааст, ки варзиш ва бозиҳои милли на танҳо баҳри саломатӣ, балки дар ташаккули маънавӣ, ахлоқӣ ва фарҳангии онон низ саҳми муассир дорад.

8. Диссертант моҳияти бозиҳои миллиро дар ташаккули ҳаёти солим, таҳкими худшиносии милли ва тарбияи ватандӯстӣ судманд мешуморад. Аз он ҷумла зикр менамояд, ки бозиҳои милли ба таҳкими муошират мусоидат намуда, эҳтироми ҳамдигарӣ, кӯмак ва дастгирӣ фазои ҳамбастагиро ба вучуд оварда, ба иттифоқӣ ва муттаҳидӣ таҳрик менамояд.

9. Таҳлил ва паҷуҳиши бозиҳои милли собит намудааст, ки қоидаҳо ва сохтори онҳо хусусияти фарҳангӣ ва таърихии ҷомеаро мунъакис намуда, қобилияти ҷисмониро инкишоф дода, малақаҳои ҳамкории иҷтимоиро ташаккул медиҳад. Аз ин лиҳоз, мутахассисони ин фан, муаррихон ва аҳли фарҳанг бояд барои ҳифз ва ташвику тарғиби бозиҳои милли саъй намуда, дар ҳифзи мероси фарҳангии ниёгон саҳмгузор бошанд.

10. Диссертант шомил намудани бозиҳои миллиро дар барнома ва дастурҳои таълимии синфҳои болоӣ зарур ва муҳим шуморида, роҳандозӣ намудани онҳоро дар ташаккули сифатҳои шахсӣ: ҷасорат, далерӣ, муошират, рафоқат, иродаи қавӣ, истодагарӣ, интизом, накукорӣ, ҳисси масъулият, рафоқат ва дигар хеш басо муҳим мешуморад.

Диссертатсия бо автореферат комилан мувофиқат ва мутобиқат менамояд. Монография ва мақолаҳои, ки аз ҷониби муҳаққиқ ба нашр расидаанд, мазмуну муҳтавои рисоларо фаро мегиранд.

Ба диссертатсияи доктории Қаландарбекова Бунавша Худоёрбековна дар маҷмӯъ тариқи мусбат арзёбӣ намуда, дар радифи он баъзе норасоӣҳои ҷузъии онро бояд зикр намуд:

1. Фарзияи тадқиқот номукаммал буда, бо як ҷумла ифода ёфтааст.
2. Ба андешаи мо, бозиҳои миллии кишвар тадқиқоти амиқтареро тақозо дорад. Бисёр намуди бозиҳои миллий дар қанор мондааст. Дар вилоятҳои мо бисёр бозиҳо ва мусобиқаҳои миллий вучуд доранд, ки мавриди пажӯҳиш қарор дорад.
3. Агар дар диссертатсия оиди риояи одоби муошират ва фарҳанги маънавӣ зимни машғулиятҳои бозиҳои миллий мавзӯе бахшида мешуд, бисёр муфид мебуд.
4. Дар диссертатсия ғалатҳои имлоӣ, услубӣ ва мантиқӣ бештар ба назар мерасад ва таҳрирталаб аст. Ҳусни пажӯҳиш дар забону тарзи баёни ўст.

Норасоӣҳои зикргардида ҷузъӣ ва ислоҳпазир буда, арзиши диссертатсияро қоста нахоҳад кард. Арзиши илмӣ ва сатҳи пажӯҳиши рисолаи докторӣ арзанда буда, дар соҳаи педагогикаи халқӣ ва мероси фарҳангии ориётаборон саҳми бориз меғузорад. Гумон дорам, чунин мавзӯҳои, ки баҳри эҳё намудани фарҳанги ниёғони тоҷик мавриди пажӯҳиш қарор мегиранд, дар ҳазинаи тамаддуни фортаборон басо судманд ва муфиданд. Дар диссертатсия навгонӣҳо, дастовардҳо ва дастуру пешниҳоду тавсияҳо мазмуну муҳтавои онро собит менамоянд.

Диссертатсия комилан ҷавобгӯи талаботи Комиссияи олии аттестатсионӣ дар назди дастгоҳи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, муаллифи он – Қаландарбекова Бунавша Худоёрбековна сазовори унвони доктори улуми педагогӣ оид ба ихтисоси 13.00.01 – педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот мебошад.

Хоҷаев Қурбон Тоирович

доктори улуми педагогӣ, профессори

кафедраи педагогика ва психологияи

Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва

соҳибкории Тоҷикистон

Суроғаи шахсӣ: Хиёбони Б Ғафуров

46/ 3 хучраи 26. Тел.918 – 66-47 – 08.

Суроға: Хиёбони Борбад, 48\ 5, 734055

(99237) 234 – 88 – 00; 234-88 – 02

Имзои Хоҷаев Қ. Т.-ро тасдиқ мекунам:

Сардори шуъбаи кадрҳо ва корҳои

махсуси ДБССТ

Чураев Ш.

28.07.2025